

El campanar, els campaners i els tocs de campana de Sant Privat d'en Bas

Xavier Pallàs Mariani

El campanar de Sant Privat d'en Bas és una torre de planta quadrada i teulada piramidal a quatre aigües reformada al segle XVIII.

Durant segles, les campanes van ser un mitjà de comunicació importantíssim que s'utilitzava tant per a informar com per a coordinar la població. Mitjançant els codis rítmics, organitzaven la vida de la comunitat, estructuraven el temps quotidià i l'extraordinari i marcaven la jornada de treball i els moments de descans, els d'oració, els de festa i els de dol. El seu so era capaç de transmetre sentiments col·lectius i establir un vincle espiritual amb Déu. Cada esdeveniment tenia un toc de campanes propi que tothom identificava, entenia i respectava.

Tot i que la primera referència documental trobada sobre les campanes de Sant Privat d'en Bas és de l'any 1602 ¹, quan el

bisbe de Girona va donar llicència per a beneir-ne una, la utilització al poble és molt més antiga. L'església parroquial ja apareix documentada l'any 1017 en una carta de dotació del bisbat de Besalú mitjançant la qual el comte Bernat Tallaferro en fa donació a la canònica de Santa Maria. L'edifici actual, amb una nau central i capelles laterals, és del segle XVIII. En aquesta mateixa època es va reformar el campanar d'origen romànic que, amb l'ampliació del temple, quedà integrat damunt la nau lateral de migdia ². Es tracta d'una torre de planta quadrada amb finestres a cada costat, excepte al nord, i coronada per una coberta piramidal a quatre aigües.

Antigament, les campanes estaven situades a l'embigat de fusta que hi ha dins la sala de campanes. Encara avui es poden

observar les cel·loles encaixades a les bigues de roure, on giraven els eixos dels jous de les campanes, i els regalims del greix que el campaner hi posava per facilitar-ne el moviment. També, es conserven els topalls, uns escaires de ferro que frenaven les campanes quan el campaner les «asseia», és a dir, quan les deixava quietes amb la boca amunt. Aquestes restes ens permeten conèixer la ubicació i el nombre de campanes que hi havia: quatre en total, dues de grans i dues de petites. Aquesta quantitat coincideix amb els inventaris de les visites pastorals del bisbe Cassador de l'any 1591, que esmentava: *cuatro campanas ab las squellas* ³ i del bisbe Copons l'any 1727 que feia referència a *quatre Campanas, dos grans y dos xicas* ⁴.

Antigament les campanes estaven penjades a l'interior de les campanes en unes les bigues de fusta. Encara es conserven cel·loles encaixades a les bigues de roure, on giraven els eixos dels jous de les campanes, i els regalims del greix que el campaner hi posava per facilitar-ne el moviment.

¹ ADG, Lletres episcopals, 1602, U-307, f. 128.

² RAMOS i MARTÍNEZ, Ma. Lluïsa (1990); «Sant Privat d'en Bas», a VIGUÉ I VIÑAS, Jordi [dir.]: Catalunya Romànica, Vol.4, Barcelona, Enciclopèdia Catalana. p. 396.

³ ADG: Visites pastorals, Jaume Cassador, 1591, P-72, f.43r

⁴ ADG: Visites pastorals, Pere Copons, 1727-1728, P-116, f.36v-37v

Després de la Guerra Civil les noves campanes es van penjar a les finestres de la banda de llevant.

L'any 1768 es va sol·licitar llicència al bisbat de Girona per beneir quatre noves campanes, dues de grans i dues de petites, per a l'església parroquial de Sant Privat, a més d'una altra campana petita per a l'església sufragània del Mallol ⁵. Aquesta quantitat resulta sorprenent, ja que el més comú era que les campanes es renovessin de manera progressiva i no totes alhora. Atès que no hi havia hagut conflictes bèl·lics en els anys anteriors, sembla probable que aquesta substitució estigués relacionada amb les reformes de l'església i del campanar del segle XVIII.

Durant la Guerra Civil de 1936-1939 les quatre campanes foren sostretes ⁶ i portades a l'Hospici d'Olot per a fer-ne material bèl·lic. Quan acabà la guerra se'n pogueren recuperar tres que encara no havien estat destruïdes. Gràcies a l'autorització del batlle d'Olot, Josep M. Torras i Prunés, i amb el vistiplau del

comandant, el rector de Sant Privat, mossèn Lluís Gassó Figueras, les va recuperar el 24 de juliol de 1939. ⁷ Les campanes devien estar en mal estat, ja que mossèn Gassó en va fer fondre dues de noves a Can Barberí d'Olot, probablement aprofitant el bronze de les originals. Les noves campanes es van beneir el 19 de març de 1940. La més petita, de 52 cm de diàmetre i un pes aproximat de 81 kg, va rebre el nom d'Anna. Està decorada amb una sanefa de motius florals i caboixons i una creu de perfil flordelísat. Duu les següents inscripcions: «ANA»; «PADRINOS FRANCISCO COROMINA MOLAS ANA COLOMER MUNTADA»; «SIENDO CURA REGENTE LUIS GASSO FIGUERAS»; «19 MARZO 1940». La gran, de 58 cm de diàmetre i 112 kg de pes aproximat, li posaren per nom Mercè. Està decorada amb una sanefa de motius florals i caboixons i duu una imatge de Sant Privat bisbe, amb bàcul i mitra. Les inscripcions diuen: «MER-

CEDES»; «PADRINOS: PABLO SALA CLOTA Y MERCEDES JULIA VILA»; «SIENDO CURA REGENTE EL RDO LUIS GASSO FIGUERAS»; «19 MARZO 1940». Aquestes campanes ja no es penjaren a les bigues de fusta de l'interior del campanar si no a les finestres de la cara est del campanar, on es troben actualment.

Durant uns anys, el campanar va acollir una tercera campana a la finestra inferior dreta de la cara sud. Procedent de Santa Magdalena del Mont, va ser traslladada a l'església parroquial de Sant Privat per motius de seguretat a causa de l'abandonament de l'ermita. L'any 1998, en finalitzar les obres de restauració de Santa Magdalena, la campana va ser retornada al seu campanar original.

Campana Anna fabricada per la foneria Barberí d'Olot l'any 1940. Mesura 52 cm de diàmetre i fou apadrinada per Francesc Coromina Molas i Anna Colomer Muntada.

⁵ ADG: Lletres episcopals, 1768, U-283, f.50v

⁶ ADG, Cuestionario de los hechos ocurridos en las parroquias y arciprestazgos de la diócesis de Gerona con motivo del movimiento nacional de 18 de julio de 1936, Sant Privat d'en Bas. p. 15.

⁷ MUSEU DE LA GARROTXA, OLOT, Autorització per retirar una campana del dipòsit de l'Hospici d'Olot, 24 de juliol de 1939.

Campana Mercè fosa a Can Barberí d'Olot l'any 1940. Mesura 58 cm de diàmetre i va ser apadrinada per Pau Sala Clota i Mercè Julià Vila.

Els campaners

Les visites pastorals que els bisbes feien a les parròquies⁸ ens permeten conèixer que, al segle XVII, la persona encarregada de tocar les campanes a Sant Privat era l'obtentor del benifet diaconal. A més de fer de campaner, se li assignaven altres responsabilitats, com administrar les hòsties i el vi, portar la creu durant les processons interparroquials, portar els morts fins a la sepultura, ajudar a administrar els sagraments, encendre les làmpades, decorar i engalanar l'església, canviar els ornaments litúrgics, custodiar les claus, obrir i tancar l'església, entre altres tasques. L'any 1606, el benifet diaconal estava en mans del prevere Baudili Matas, que es mantingué en el càrrec fins al 1619. Posteriorment, el 1632, fou ocupat pel prevere Jacint

Carbonell, i el 1658 en fou designat el també prevere Antoni Corominola⁹. Cal destacar que, en aquella època, fer de campaner no era ni fàcil ni segur, ja que l'accés a la sala de campanes es feia per una escala llevadissa, considerada molt perillosa. Això no va passar desapercebut als bisbes que van visitar l'església. L'any 1687, el bisbe Pontich va ordenar la retirada d'aquesta escala i la construcció d'una de nova que permetés l'accés per fora del campanar¹⁰. No obstant això, l'any 1700 encara no s'havien iniciat les obres, fet que va portar el bisbe Taverner a emetre un ultimàtum clar i contundent: *En consideració de que ja en moltes visites s'havia manat fer-se una escala per pujar al campanar, astento de que la que hi és, és una escala llevadissa molt perillosa: per això mana dit visitador als obrers de la present església que dins quatre mesos facin fer un cargol en la capella del Sant Crist que és el lloc més a propòsit i que ha de costar menys, per a pujar en dit campanar i això se'ls mana en pena d'entredit personal ipsa facto i més 25 lliures exigidores de béns propis aplicadores, lo qual hagi d'observar lo rector sots pena d'excomunicació major attento de que l'Obra es troben bastament conveniències per executar-lo*¹¹.

No tenim constància que aquesta escala de cargol arribés mai a construir-se, però és molt probable que l'amenaça del bisbe acabés per convèncer els obrers i parroquians d'emprendre les reformes de l'església i del campanar que es dugueren a terme al llarg del

segle XVIII. Actualment, l'accés al campanar es fa des del cor, per una escala que puja per les golfes de les capelles situades a la banda de migdia.

Al segle XX, la tasca de campaner ja era encomanada a un laic, que, a canvi del servei, rebia allotjament gratuït a cal Campaner. Els últims campaners van ser en Ramon Casals i el seu fill Ton, juntament amb la seva esposa, la Conxita Alongina. La família combinava les tasques al servei de la parròquia amb el conreu d'unes feixes i el treball al bosc. Quan van deixar de tocar les campanes, van ser substituïts per en Claudi Casamitjana. Nascut el 6 de gener de 1940, en Claudi, amb només 6 o 7 anys, ja feia d'escolà. Recorda que, per Tots Sants, els veïns acudien a l'església amb candeles on el capellà recitava les absoltes i els feia besar l'estola. Durant tot el dia, el campaner tocava a morts, i els escolans pujaven al campanar per ajudar-lo. Així va ser com en Claudi va començar a tocar les campanes, aprenent els tocs d'oïda i per imitació. Aquests tocs eren propis de Sant Privat i tenien particularitats diferents als dels altres pobles de la Vall. Tot i que avui en dia només toca el dia de la festa major i, ocasionalment, a difunts, en Claudi encara sap molts dels tocs tradicionals que es feien antigament a Sant Privat. Gràcies a ell podem donar a conèixer tots els que us descrivim a continuació¹².

⁸ Agraïm l'aportació documental cedida per Xavier Solà.

⁹ ADG, Visites pastorals, Francisco Arévalo de Zuazo, 1606-1607, P-79, p. 54; Onofre de Reart, 1618-1619, P-86; Garcia Gil de Manrique, 1632, P-92, p. 109; Bernat de Cardona, 1656-1658, P-100.

¹⁰ ADG, Visites pastorals, Miquel Pontich, 1686-1699, P-108, f.371v.

¹¹ ADG, Visites pastorals, Miquel Joan de Taverner i Rubí, 1700, P-111, f.370v-371r.

¹² Agraïm el testimoni de Claudi Casamitjana.

Els tocs de campana

• Toc d'oració

Aquest toc assenyalava les oracions diàries del matí, migdia i vespre, i popularment es coneixia com l'Àngelus, nom que prové de la pregària que es resava en llatí: Àngelus Domini nuntiavit Mariae... Es tocava a trenc d'alba, a la una del migdia i al capvespre i marcava els ritmes de la jornada laboral. Al matí, indicava l'hora de començar a treballar; al migdia, la pausa per dinar, i, al vespre, el moment de finalitzar la feina i tornar a casa a descansar. El toc començava amb tres batallades de la campana gran, seguides pel vogar de la campana petita durant uns dos minuts.

Per facilitar la tasca, unes llargues cordes baixaven del campanar fins al peu de la nau a través d'uns forats a la volta, de manera que el campaner podia fer sonar les campanes des de dins la nau de l'església, sense haver de pujar cada vegada a la torre. Tot i això, calia preparar les cordes amb antelació: el batall de la campana gran s'havia de lligar a la corda de la palanca amb un ganxo, mentre que el de la petita, per permetre que la campana pogués vogar, s'havia de deixar lliure.

• Toc de missa

Aquest toc anunciava la celebració de la missa i servia per convocar els fidels a l'església. Es feien diversos senyals amb la campana gran. El primer es feia una hora abans de l'inici de l'ofici, amb batallades contínues durant uns deu minuts. Mitja hora abans, es tocaven sis batallades i, pocs minuts abans de començar, se'n feien tres, un senyal conegut com el «toc

de les tres». Finalment, just en el moment de començar la missa, es feia una sola batallada. Com el d'oració, aquest toc es realitzava des de la nau, sense la necessitat de pujar cada vegada al campanar.

Els dies de missa, alguns veïns acostumaven a portar ofrenes: conills, pollastres, botifarres i altres productes. En acabar la cerimònia, quan els fidels sortien de l'església, el campaner les encantava, és a dir, les subhastava. Els diners recaptats servien per al manteniment de la parròquia.

• Toc de festa

Les festes importants s'anunciaven tritllant les campanes durant la tarda de la vigília. El tritllo era un toc ràpid i alegre que es feia amb les dues campanes alhora. Primer es feia sonar la campana petita, després la gran i, tot seguit, ambdues alhora, tot seguint un ritme repetitiu que es mantenia durant un quart d'hora aproximadament. Aquest toc s'havia de realitzar des del campanar per poder controlar amb més precisió el ritme dels batalls. Per interpretar-lo, calia lligar els dos batalls a les cordes de la palanca. En Claudi Casamitjana destaca que el tritllo era

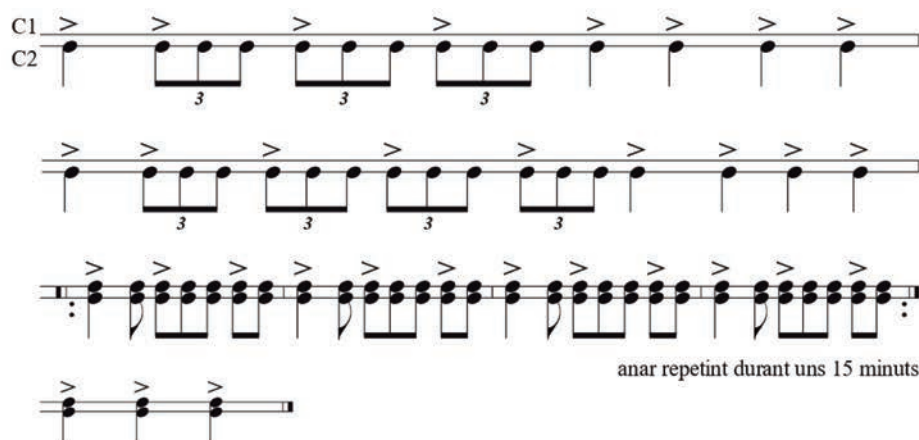
idèntic al que feia el campaner de Sant Esteve d'en Bas, tot i que en altres pobles de la Vall el toc era diferent. A Joanes, per exemple, el tritllo es feia amb quatre campanes, tocant-ne dues amb les mans i dues amb els peus.

El dia de la festa es tornava a tocar el tritllo una hora abans de la missa en comptes de fer el senyal a batallades.

• Toc de processó

Per les festes assenyalades, com el dia de Corpus, la Festa Major i la festa del Roser, a Sant Privat se celebrava processó. Per la Festa Major se'n feien dues que donaven la volta a la plaça: un dia es treia la imatge de Sant Privat i l'altre la de la Mare de Déu de les Olletes. Per Corpus, es preparava un altar fora de l'església, davant la font, i els veïns feien una catifa de flors que s'estenia des de l'altar fins a Can Callís. La catifa es confeccionava amb pètals de rosa, ginesta i fulles d'acàcia. A més, els veïns adornaven les seves cases penjant vànoves a les finestres i balcons.

El primer diumenge d'octubre, per la festa del Roser, se celebrava una processó molt

llarga que era coneguda com la «processó de tot lo món». Passant per sota el porxo de Can Felicià sortia de la plaça, donava la volta al poble passant per la Santigosa i arribava fins a la carretera del Valentí. Finalment tornava per darrere l'església.

Durant tota la processó, les campanes no deixaven de sonar. El campaner començava a tocar en el moment en què la comitiva sortia de l'església, i no parava fins que havia tornat a entrar. El toc era el mateix que el de festa, és a dir, es tritllaven les campanes.

Del toc de processó ja en tenim constància al segle XVII quan el bisbe Pontich, l'any 1691, va disposar que *se continue a tocar a trillo en las professions del Rose de cada cap de mes y mana als administradors de la confraria que per cada vegada donen y paguen al diaca un sou per tocar*¹³.

• Toc de bateig

Quan es batejava una criatura, es feia el toc de bateig, que consistia a tritllar les dues campanes com en el toc de festa. El toc començava al finalitzar la cerimònia en el moment que la comitiva sortia de l'església, i es llançaven confits a l'aire. Era costum que els padrins donessin una propina al campaner, que tocava durant més o menys estona segons la seva generositat. En Claudi recorda que, en algunes ocasions, havien estat tocant durant una hora seguida, senyal que havien rebut una bona propina.

• Toc de difunts

Les defuncions també s'anunciaven amb el so de campanes. Quan es coneixia la notícia d'un mort, el campaner anava a tocar immediatament. El toc consistia en vogar durant uns cinc minuts les dues campanes alhora.

Durant uns anys el campanar va albergar la campana de Santa Magdalena del Mont a la finestra dreta de la cara sud. Foto: ACGAX Fons Arcadi Vilanova Pericas 1990).

El campaner les feia balancejar estirant les cordes de les palanques, una amb cada mà. Si el difunt era una dona, el toc es repetia una segona vegada al cap d'un minut aproximadament; si era un home, es feia una tercera vegada.

El toc es tornava a fer el dia del funeral. Sonava mentre la gent esperava a la plaça l'arribada de la caixa i no cessava fins que tothom havia entrat a l'església. Un cop acabada la cerimònia, es reprenia fins que el cos havia estat portat al cementiri.

En Claudi no recorda que a Sant Privat es fes cap diferència en el toc de campanes per indicar la classe social del difunt. En canvi, dins de l'església sí que es feia la distinció. En un enterro gros, es treia el Sant Crist gros i es col·locava davant de l'altar, que era cobert amb un llençol negre que tapava tot el retaule. En un enterro petit, s'utilitzava un Sant Crist més petit que es guardava a la sagristia. També, marcava la diferència el nombre de capellans que assistien al funeral. En una ocasió, quan va morir una noia de la Freixeneda de només 12 o 13 anys hi van

acudir 13 capellans.

Quan el difunt era d'alguna de les zones de muntanya, com la Freixeneda o el Clot de Gurnés, el rector es dirigia fins al Clot de Pinadella per esperar la comitiva fúnebre, que baixava pels camins de muntanya portant la caixa lligada sota una barra. Allà, deixaven la caixa sobre la Roca dels Morts, una gran pedra amb dues creus gravades: una a la part superior i una altra al lateral. Mentre el rector recitava les absoltes, es canviava la barra pel baiard, que era una mena de llitera amb la qual es transportava la caixa a partir d'aquell punt, ja que el camí es feia més ample. La resta de capellans que assistien al funeral s'unien a la comitiva al Molí del Valentí i, quan ja estaven a punt d'arribar al poble, el campaner començava a tocar a difunts fins que tothom era dins l'església.

• Toc d'albat

Antigament, quan moria un infant, es feia el toc d'albat o "aubat". En Claudi Casamitjana ja no recorda com era, ja que no l'havia escoltat mai, però sap que a Sant Privat s'utilitzava. Si ens fixem en

¹³ ADG: Visites pastorals, Miquel Pontich, 1690, P-110, f.178v

Corrons per facilitar el moviment de la corda quan el campaner toca des de la nau de l'església.

referències d'altres parròquies, aquest toc consistia en batallades molt lentes alternant les campanes petites, que són les que sonaven més agudes. Era un toc que la gent anomenava "de pa i nous", ja que la cadència de les campanes evocava aquestes paraules. Si el difunt era un nen, es feia el toc tres vegades, mentre que si era una nena, es feia només dues.

A Sant Privat hi havia una dita que la gent deia quan algú no tenia gaire enteniment o feia bestieses: "Quan mori haurem de tocar a aubat", en referència al seu comportament infantil.

• Toc de combregar i extremunció

Quan hi havia una persona malalta o a punt de morir, el capellà es desplaçava fins a casa seva per permetre-li combregar i administrar-li el sagrament de l'extremunció. Antigament, el campaner feia batallades lentes amb una campana durant tota l'estona que la Sagrada Forma era fora de l'església. Els veïns, al sentir el toc de la campana, s'acostaven a l'església amb una candela encesa i acompanyaven el rector fins a Can Volant. Un escolà portava

una campaneta que feia sonar cada vegada que algú es creuava amb la comitiva; en sentir el so de la campaneta, la gent s'havia d'agenollar. En Claudi recorda l'anècdota de quan van portar el sagrament a la "vella" del Mas Roig. El mossèn li va dir que ja no calia que toqués més la campana, ja que per aquells camins de muntanya era difícil agenollar-se.

• Toc de foc

Quan es declarava un incendi, el campaner pujava immediatament al campanar per tocar a foc. Aquest toc d'alarma consistia en batallades ràpides amb la campana grossa, tocada en solitari.

Claudi Casamitjana, campaner de Sant Privat d'en Bas, tocant a difunts.

L'objectiu era mobilitzar la població perquè tothom pogués ajudar a apagar les flames. El toc no cessava fins que l'incendi estava controlat o hi havia suficients persones per fer front al foc.

• Toc de mal temps

Hi havia la creença que amb aquest toc de campana s'esvaïen els temporals que podien malmetre les collites o causar desperfectes per pedregades i llamps. Aquest costum té el seu origen en rituals pagans precristians i fou assimilat pel catolicisme. Es creia que fent soroll s'espantaven els esperits malignes responsables de les tempestes. Es realitzaven batallades ràpides alternant les dues campanes; com més intens era el temporal i més perillosa la pedregada, més fort i ràpid tocava el campaner.

En sentir aquest toc, els capellans agafaven la Sagrada Forma del sagrari i la col·locaven a la custòdia. Després, es dirigien al comunidor per beneir la tempesta i demanar a Déu que cessés la pedregada. Quan notaven que venia mal temps, alguns veïns treien per la finestra una pala amb caliu i cremaven fulles de llor i romaní, creient que el fum d'aquestes plantes aromàtiques també ajudava a "espatllar el mal temps".

Llegenda dels peixos parladors i la campana *Privata*

Recollida per Josep Casassas-Tassis, prevere.

Publicada a la Revista *El Deber* el 22 de desembre de l'any 1934.

Tres pescadors van arribar a la Gorga Negra de Sant Privat. Foto: Xavier Borràs.

Eren tres pescadors del poble de Sant Privat, pescadors de canya, i tan aficionats a l'art de la pesca que per una gorga amb quatre peixos minúsculs haurien fet una jornada de camí.

Un diumenge a trenc d'alba, mentre la campana parroquial anomenada la *Privata*, amb sa veu clara i vibrant en aquell racó amarat de solemne quietud, recordava a tots els parroquians amb el senyal llarg que la missa dominical era a punt de començar, tres amics inseparables i fixats a la canya com un neigat a l'objecte que sempre veu es dirigiren cap a la gorga del salt del Sallent. La *Privata*, vinga a cridar-los, com si endevinés la seva mala acció, fins a quedar, sí no hagués tingut la llengua de metall, afònica de tant cridar-los a missa primera, la matinal. Ells, però, no saberen recordar que *missa matinal tot el dia val*, ni aquella altra dita catalana tan practicada per la nostra pagesia que *per anar a missa i donar civada mai s'ha perdut jornada* i vinga caminar com si els encalcessin. I camina que caminaràs, fent comentaris de la futura pesca, fins arribar davant de la Gorga Negra.

Faltaven solament minuts perquè es pogués sentir el senyal llarg de l'última missa, la major, quan per art d'encanteri, començaren a veure dins la gorga una negror de peixos que amb fam devoradora espellucaven el menjar de l'ham. Picant picant, anaven fent una enfilada de peix que feia ensalivar una bona peixada.

Si com diu la dita popular, els parenostres esborren les avemaries, els peixos feren descuidar als pescadors la greu obligació que tenien d'oïr missa en tot diumenge i festa manada.

Al peu de la gorga, els pescadors, zim-zam, un peix darrera l'altre, que amb la claror del sol lluïa com un tall de marbre. Clot avall i al peu del pla el ning-nang de la campana els recordava per última vegada que era començada la missa parroquial. Un d'ells, convençut o amb sorna, digué:

— Companys! Si ens enllestíssim, encara fórem a temps a missa.

— La nostra missa és la matinal; la major, la del sermó, és pels desvagats —respongué el segon.

— Per qui no ha anat a missa matinal, també li és bona la segona —afegí el tercer.

— El peix també serà bo, i amb l'oli que portem, ja veuràs quin xiuxiueig que farà.

I convençuts per l'arenga del company, continuaren pescant fins a migdia, que encengueren foc i posaren els peixos a coure.

Quina fou la sorpresa dels tres pescadors quan sentiren que els peixos tot coent-se i fent-los-hi llençots els hi parlaven recordant-los-hi la missa perduda.

De primer no ho entenien, a causa de l'astorament; després, però, sí que ho van capir. Sense pensar-s'hi gaire, un d'ells agafà la *paiella* i llençà els peixos rost avall. Els tres pescadors donaren paraula que no es *pairarien* de missa mai més. Diuen els de Sant Privat que ho compliren.

En Claudi Casamitjana, campaner de Sant Privat d'en Bas, tocant a missa.